

Przestępczość osób starszych jako nowy problem polityki kryminalnej?

Elżbieta Hryniewicz-Lach

Doktor habilitowany nauk prawnych, adwokat, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zajmuje się problematyką granic stosowania instrumentów prawa karnego, statusu ofiary przestępstwa oraz wybranymi zagadnieniami z zakresu prawa karnego gospodarczego i kryminologii.

✉ hryniew@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6098-7087>

Crime of the Elderly as a New Problem of Criminal Policy?

This article addresses the problem of crime among the elderly and selected issues that may arise in case of their imprisonment. Research and statistics show that, apart from limiting the number of crimes committed with violence as a consequence of the general weakening of the organism, crimes of older people do not differ fundamentally from crimes of younger people. Therefore, it seems sufficient to apply to the elderly the general requirement of individualization of criminal responsibility instead of creating separate grounds for their liability. In the sphere of reaction to crime, however, especially in case of imprisonment, there are significant problems related to adapting its conditions to the needs of elderly (especially due to the state of their health) in order to avoid any accusation of their inhumane treatment. Polish legal regulations do not differentiate the way in which elderly are treated in prisons. Therefore legal amendments are postulated, that would enable them seeking, after reaching a certain age, the possibility of applying for early release on special conditions and the possibility of adapting the prison regulations to the special needs of such persons.

Słowa kluczowe: przestępczość, osoby starsze, pozbawienie wolności
Key words: criminality, elderly, imprisonment

1. Istotny charakter problemu badawczego

Jak wynika z dostępnych statystyk oraz z opracowanej na podstawie wyników badań krzywej wieku (*age-crime curve*), zdecydowana większość przestępstw popełniana jest przez osoby młode (głównie w przedziale wiekowym: od 17. do 25. roku życia¹).

W związku z tym to zwykle na tej kategorii sprawców skupiają się analizy badawcze służące ustaleniu przyczyn popełnienia przestępstw i sposobu określenia efektywnej reakcji na nie. Coraz częściej dostrzega się jednak potrzebę zwrócenia uwagi na

dia of Crime and Punishment Online, s. 1, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118519639.wbecpx275> (dostęp: 17.12.2018).

1 M. Rocque, Ch. Posick, J. Hoyle, *Age and Crime* (w:) *The Encyclope-*

osoby starsze (tzw. seniorów) w kontekście popełnianych przez nie przestępstw. Nawet jeżeli popełniają one mniej przestępstw niż osoby młodsze, a przy tym zwykle przestępstwa o łagodniejszym charakterze (bez użycia przemocy), to jednak wobec zaobserwowanego zjawiska starzenia się społeczeństw (wzrostu udziału osób starszych w ogólnej liczbie osób na świecie³) można spodziewać się zwiększenia liczby seniorów popełniających przestępstwa. W związku z obawami w tym zakresie sformułowano nawet określenia: „geriatryczna fala przestępstw” (*geriatric crime wave*)³ i „srebrne tsunami” (*silver tsunami*)⁴.

Już obecnie obserwuje się istotny wzrost liczby przestępstw popełnianych przez osoby starsze. Wzrasta również liczba takich osób osadzonych w zakładach karnych⁵. W związku z tym w Polsce podjęto próby badania populacji skazanych seniorów⁶; zostały one

przeprowadzone m.in. w 2016 r. przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich⁷. Z uwagi na ograniczenie analiz do osób pozbawionych wolności dają one jednak tylko częściowy obraz tej populacji⁸. Z badań przeprowadzonych w innych krajach wynika przy tym, że osoby starsze skazywane są głównie za przestępstwa mniejszej wagi na kary nieizolacyjne lub unikają skazania z uwagi na niewykrycie czynu. Z tego powodu zasadne staje się naświetlenie zjawiska przestępczości osób starszych także w odniesieniu do osób nieosadzonych w zakładach karnych, przy uwzględnieniu wyników badań przeprowadzonych w tym zakresie za granicą. Jednocześnie jednak nie sposób pominąć problemów, jakie pojawiają się w związku z odbywaniem przez osoby starsze kar w zakładach karnych. Z uwagi na obszerny charakter zagadnienia w niniejszym opracowaniu wskazana problematyka zostanie tylko wstępnie

2 Zgodnie z niemieckimi szacunkami w 2050 r. ponad 50% niemieckiego społeczeństwa będzie mieć więcej niż 50 lat, w tym 30% stanowić będą osoby 60-letnie i starsze. A. Schulz, *Braucht Deutschland ein „Altenstrafrecht“?*, Bund Deutscher Kriminalbeamter 2013, s. 1.

3 F. Kunz, *Kriminalität älterer Menschen*, Berlin 2014, s. 7.

4 Human Rights Watch, *Old Behind Bars. Aging Population in the United States*, United States of America 2012, s. 12.

5 Wzrost populacji osadzonych seniorów odnotowano zarówno w liczbach bezwzględnych (w Niemczech między 1992 a 2006 r. wzrost ponad trzykrotny, a w Polsce latach 1999–2012 pięciokrotny; na dzień 31 grudnia 2016 r. było to 3036 osób, a na dzień 12 października 2018 r. – 3052 osoby), jak i w udziale procentowym względem ogólnej liczby osadzonych (w podanym okresie w Niemczech z 1,51% do 3,12%, a w Polsce z 0,34% w 1999 r. do 1,25% w 2012 r. i 4,3% na koniec 2016 r.). K. Laubenthal, *Alterskriminalität und Altenstrafvollzug* (w:) H. Schneider i in. (Hrsg.) *Festschrift für Manfred Seebode zum 70 Geburtstag am 15.9.2009*, Berlin 2008, s. 500; A. Nawój-Śleszyński, *Problemy indywidualizacji wykonania kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 84, s. 107; dane uzyskane z Centralnego Zarządu Służby Więziennej w ramach dostępu do informacji publicznej, według stanu na dzień 12 października 2018 r. Por. też: Z. Psick i in., *Older and Incarcerated. Policy Implications of Aging Prison Populations*, „International Journal of Prisoner Health” 2017, t. 13, nr 1, s. 60.

6 S. Grzesiak, *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013; A. Nawój-Śleszyński, *Problemy...*, dz. cyt.;

A. Kalinowska, *Wykonanie kary pozbawienia wolności wobec osób starszych w Polsce i wybranych państwach*, Repozytorium Prac Magisterskich Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

7 Badania osób w przedziale wiekowym 75+ przeprowadzono w 16 jednostkach podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Katowicach w lutym 2013 r. D. de Michaelis, *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec osób w wieku senioralnym*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017, s. 9–38, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wykonywanie%20tymczasowego%20aresztowania%20i%20kary%20pozbawienia%20wolno%C5%9Bci%20wobec%20os%C3%B3b%20w%20wieku%20senioralnym.pdf> (dostęp: 17.12.2018).

8 S. Grzesiak, *Praca...*, dz. cyt., s. 59–79, sprawców tych określa jako: „osoby o najgorszej prognozie kryminologiczno-społecznej, głęboko zdemoralizowane, wyniszczono przez prowadzony styl życia i częstą intoksykację alkoholową”, co stoi w pewnej sprzeczności z jednoczesnym wskazaniem, że są to najczęściej osoby niekarane w przeszłości (tenże wskazuje, że tylko 32% respondentów przebywało w izolacji więziennej przed skończeniem 65 lat; tamże, s. 160). Popełniane przez nie przestępstwa to głównie: zabójstwo (art. 148 k.k.) i ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 156 k.k.), znęcanie się nad osobami bliskimi (art. 207 k.k.), przestępstwa seksualne na szkodę małoletnich (w tym kazirodztwo z art. 201 k.k.), a także przestępstwa przeciwko mieniu (rozdział XXXV k.k.). A. Nawój-Śleszyński, *Problemy...*, dz. cyt., s. 108–110; D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 9.

zarysowana; celem artykułu jest bowiem zwrócenie uwagi na problem i zaproszenie do dyskusji.

2. Pojęcie „osoba starsza”

W związku z wydłużaniem się średniego wieku dożywalności oraz poprawą stanu zdrowia osób w starszym wieku pojawiła się potrzeba dookreślenia, od jakiego wieku można uznać daną osobę za starszą. Mając na uwadze, że proces starzenia dotyczy zarówno przemian biologicznych, psychologicznych, jak i społecznych, instytucje zajmujące się tym problemem przyjęły, że etap starzenia się powiązany jest z wejściem w nowy etap życia, po zakończeniu aktywności zawodowej, co zwykle następuje około 60. lub 65. roku życia⁹. Mając natomiast na uwadze przyspiesze-

szeniu do grup etnicznych, u których zaobserwowano proces przyspieszonego starzenia się i związany z tym krótszy szacowany wiek dożywalności (np. u rdzennej ludności Australii), tę granicę proponuje się obniżyć nawet do 45. roku życia¹¹. Zasadniczo, dla potrzeb prowadzonych statystyk, przyjmuje się jednak, że osoba starsza to osoba, która przekroczyła 60. (niekiedy 65.) rok życia.

3. Specyfika przestępstw popełnianych przez osoby starsze

Pomimo znacznej heterogeniczności grupy osób starszych, z uwagi na różny stan zdrowia i aktywność społeczną, podejmowane są próby wyjaśnienia, co skłania te osoby do naruszania prawa. Obserwując staty-

Szczególny etap starzenia się następuje po zakończeniu aktywności zawodowej, a więc około 60 lub 65 roku życia.

nie starzenia się organizmu u osób przebywających w zakładach karnych, proponuje się, by w odniesieniu do tej populacji jako miarodajne kryterium wieku, od którego rozpoczyna się proces starzenia, przyjąć przekroczenie 50. lub 55. roku życia¹⁰. Z kolei w odnie-

styki dotyczące skazań, jak również prowadząc badania dotyczące ciemnej liczby przestępstw w kategorii wiekowej 60+, dostrzeżono pewne prawidłowości. Osoby starsze popełniają zwykle, z uwagi na postępujące z wiekiem ogólne osłabienie organizmu, przestępstwa bez użycia przemocy, zagrożone przeciętnie niższym ustawowym wymiarem kary. Skłoniło to badaczy do określenia przestępczości, której sprawcami są osoby starsze, jako „przestępczości wynikającej ze słabości”

9 Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wyróżnia kategorie osób: starzejących się (50–60 lat), starszych (61–75 lat), starych (76–90 lat), bardzo starych (91–100 lat) i długowiecznych (powyżej 100 lat). T. Berger, *Ältere Patienten im Maßregelvollzug. Spezifische Bedürfnisse im Lebensraum der Institution*, „Forensische Psychiatrie und Psychotherapie” 2018, nr 2, s. 148; Ch. Laue, *Strukturen der Alterskriminalität*, „Forensische Psychiatrie Psychologie Kriminologie” 2009, nr 3, s. 180. W Polsce wyróżnia się natomiast: wiek podeszły (65–75 lat), wiek starczy (75–90 lat) i wiek sędziwy (powyżej 90 lat). K. Wiśniewska-Roszkowska, *Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Warszawa 1982, s. 10.

10 Za przyczyny przyspieszonego starzenia się osób przebywających w zakładach karnych przyjmuje się: okoliczność, iż do zakładów karnych trafiają stosunkowo często osoby, których stan zdrowia jest gorszy z uwagi na przyjmowane uprzednio

środki odurzające lub ogólny brak dbałości o zdrowie; oraz warunki, w jakich osoby te przebywają w zakładach karnych (na które składają się: stres, choroby, przeludnienie, przypadki naruszenia nietykalności przez współosadzonych). A. Iftene, *The Pains of Incarceration. Aging, Rights, and Policy in Federal Penitentiaries*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2017, t. 59, nr 1, s. 65; D. Long, *Aging Effects of Incarceration*, University of California, San Francisco 2017, s. 8 i n.; Z. Psick i in., *Older and Incarcerated...*, dz. cyt., s. 57.

11 Ch. Trotter, S. Maidawi, *Older Prisoners. Challenges for Inmates and Prison Management*, „Australian & New Zealand Journal of Criminology” 2015, t. 48, nr 2, s. 200–201.

(*Kriminalität der Schwäche*)¹². Postawiono w związku z tym tezę, że agresja przyjmująca u młodszych osób formę przemocy fizycznej w starszym wieku przekształca się w agresję werbalną (znieważenie) lub inną, która nie wymaga podejmowania zwiększonego wysiłku fizycznego (jak uszkodzenie mienia przez zarysowanie cudzego pojazdu ostrym przedmiotem czy podpalenie). Przepęstwa wymagające użycia siły fizycznej (kradzież z włamaniem, zgwałcenie) zastępowane są ich odpowiednikami, które nie wymagają użycia takiej siły (kradzież sklepowa, paserstwo) lub skierowanymi przeciwko osobom bezbronnym (seksualne wykorzystywanie dzieci)¹³. Teza ta w znacznym stopniu uzyskała potwierdzenie w statystykach oraz badaniach tzw. ciemnej liczby przestępstw popełnianych przez osoby starsze¹⁴, stając się podstawą wyjaś-

nienia, dlaczego seniorom popełniającym przestępstwa wymierzane są stosunkowo łagodne kary. Początkowe przypuszczenie badaczy, że jest to wynik współczucia lub wyrozumiałości pokrzywdzonych, którzy rzadziej zgłaszają tego rodzaju przestępstwa organom ścigania, lub samych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, które – z tych samych przyczyn – skłonne są rezygnować ze ścigania i surowego karania sprawców na rzecz stosowania instrumentów o mniej sformalizowanym charakterze (*diversion*)¹⁵, nie zostało potwierdzone w badaniach kryminologicznych. Ustalono, że łagodniejszy wymiar kary wobec osób starszych jest pochodną charakteru popełnianych przez nie przestępstw, a często nadto wynikiem ich uprzedniej niekaralności¹⁶.

Okoliczność stosunkowo częściej uprzedniej niekaralności osób, które popełniają przestępstwa w wieku starszym¹⁷, uznano za swoisty fenomen i starano się wytłumaczyć poprzez utratę na tym etapie życia czynników powstrzymujących ich od naruszania prawa (jak: zaangażowanie w pracę i wychowanie potomstwa, poddawanie się stałej społecznej kontroli w związku z aktywnym życiem społecznym i zawodowym)¹⁸ bądź przez postępujące ubożenie tej grupy wieko-

12 Ch. Laue, *Strukturen...*, dz. cyt., s. 186–187.

13 Tamże, s. 181. Choć podkreśla się, że przestępstwa seksualne popełniane przez osoby starsze na szkodę dzieci mają głównie charakter werbalny lub ekshibicjonistyczny, rzadziej związany z kontaktem fizycznym (K. Laubenthal, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 504). Z drugiej strony wskazuje się, że za nieprawidłowym ukierunkowaniem popędu seksualnego mogą stać przemiany w mózgu powodujące ograniczenie kontroli nad swoim zachowaniem. H.J. Kerner, *Alterskriminalität in Deutschland. Befunde und Probleme zu Strafverfolgung, Aburteilung, Strafvollstreckung und Strafvollzug*, styczeń 2005, s. 14, <https://www.researchgate.net/publication/309423178> (dostęp: 17.12.2018).

14 Osoby starsze relatywnie częściej (procent przestępstw jest wyższy niż udział osób starszych w ogólnej liczbie sprawców przestępstw) popełniają przestępstwa: kradzieży (głównie sklepowej), przywłaszczenia, podpalenia i znieważenia; stosunkowo często osoby te popełniają oszustwa (m.in. w interesie osób najbliższych), przestępstwo (głównie nieumyślnego) podpalenia, przestępstwa przeciwko środowisku (zanieczyszczenie wody, niewłaściwe obchodzenie się z odpadami) oraz związane z nielegalnym posiadaniem broni i materiałów wybuchowych. Dość rzadko natomiast dopuszczają się paserstwa. F. Kunz, *Kriminalität...* (2014), dz. cyt., s. 21–22; P. Geissler, *Alterskriminalität, Tatverdächtige, Verurteilte und Inhaftierte ab dem 60. Lebensjahr in Österreich*, Wien 2013, s. 72–117; Ch. Laue, *Strukturen...*, dz. cyt., s. 183–186; H. Göppinger, M. Bock, A. Böhm, *Kriminologie*, München 1997, s. 517–521; U. Eisenberg, *Kriminologie*, München 2000, s. 747–748; M. Brogden, P. Nijhar, *The Elderly*

in the Criminal Justice Process II. Experience of Arrest and Detention (w:) M. Brogden, P. Nijhar, *Crime, Abuse and the Elderly*, Cullompton 2000, s. 137.

15 Ch. Laue, *Strukturen...*, dz. cyt., s. 182; H. Göppinger, M. Bock, A. Böhm, *Kriminologie...*, dz. cyt., s. 517; G. Kaiser, *Kriminologie*, Heidelberg 1996, s. 495.

16 F. Kunz, *Kriminalität...* (2014), dz. cyt., s. 26–27. Choć stwierdzono, że w orzecznictwie starszy wiek sprawcy bywa uznawany za okoliczność: obciążającą (z uwagi na doświadczenie), łagodzącą (z uwagi na proces starzenia się), zwalniającą z odpowiedzialności (z uwagi na infantyizm) lub pozostającą bez wpływu na orzekanie. M. Brogden, P. Nijhar, *The Elderly...*, dz. cyt., s. 140.

17 Z badań S. Grzesiaka przeprowadzonych w 2012 r. na grupie 178 mężczyzn powyżej 65. roku życia wynika, że 68% z nich rozpoczęło odbywanie kary pozbawienia wolności po ukończeniu 65. roku życia; S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, dz. cyt., s. 160.

18 Udział takich osób w przestępstwach popełnianych przez osoby starsze wynosi, według różnych szacunków, nawet 2/3 ogólnej liczby sprawców w tej kategorii wiekowej. Por. K. Laubenthal, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 505.

wej¹⁹. Praktyczne wytłumaczenie tego stanu rzeczy upatruje się obecnie w instytucji zatarcia skazania, które – im szybciej następuje – tym bardziej utrudnia zidentyfikowanie faktu naruszenia prawa przez danego sprawcę w przeszłości²⁰. Dostrzega się także, że przestępstwa popełniane w wieku starszym (kradzieże sklepowe, przestępstwa drogowe czy przypadki znieważenia) często umożliwiają ujęcie sprawcy „na gorącym uczynku”. Oznacza to, że osoby takie mogły popełniać przestępstwa już wcześniej, ale w sposób bardziej złożony i, tym samym, trudniejszy do ujawnienia²¹. Ostatecznie nie potwierdziła się zatem teza, że zakończenie kariery zawodowej powoduje wzrost skłonności do popełniania przestępstw. Przeciwnie, dostrzeżono, że seniorzy z czasem, zwłaszcza w związku z pogorszeniem się ich stanu zdrowia, w tym w wyniku chorobowych zmian osobowości, które mogą zmniejszać zdolność do przestrzegania norm społecznych, poddawani są wzmożonej społecznej kontroli (przez umieszczanie ich w stacjonarnych zakładach opieki lub zwiększone zaangażowanie w opiekę członków rodziny), co pozbawia ich okazji do naruszania prawa²². Natomiast osoby, które już w młodszym wieku były skłonne do naruszania prawa, w wieku starszym mogą kontynuować popełnianie tych czynów zabronionych, które wykazują niewielki stopień skomplikowania (z uwagi na utratę sił witalnych powodowaną starzeniem się organizmu).

Zaobserwowane: dłuższy wiek dożywalności, większa dbałość o stan zdrowia i większa społeczna aktyw-

ność starszych kobiet względem starszych mężczyzn skłoniły badaczy do wysunięcia hipotezy, że w przedziale wiekowym 60+, przynajmniej w starszych grupach wiekowych, udział kobiet jako sprawców przestępstw będzie istotnie wyższy niż udział mężczyzn. Statystyki i badania ciemnej liczby przestępstw nie potwierdziły tej tezy²³. Zgodnie z niemieckimi danymi, podczas gdy liczba mężczyzn skazanych za przestępstwa w przedziale wiekowym 60+ i 70+ stale wzrasta – i od 1980 r. do 2010 r. podwoiła się (10 552 mężczyzn w przedziale 60+ i 5061 mężczyzn w przedziale 70+ w 1980 r. oraz, odpowiednio, 21 729 i 9012 w 2010 r.), liczba skazanych kobiet utrzymuje się na zbliżonym poziomie (5084 kobiet w przedziale wiekowym 60+ i 2488 kobiet w przedziale 70+ w 1980 r. oraz, odpowiednio, 5847 i 3009 w 2010 r.)²⁴. Natomiast z polskich

- 19 A. Schulz, *Braucht Deutschland...*, dz. cyt., s. 3.
 20 F. Kunz, *Kriminelles Verhalten und polizeiliche Registrierung. Selbstberichte von Menschen im höheren Lebensalter*, „Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie” 2011, nr 1, s. 61; F. Kunz, *Kriminalität...* (2014), dz. cyt., s. 171–172.
 21 M. Sapouna, *Adult-Onset Offending. A Neglected Reality? Findings From a Contemporary British General Population Cohort*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2017, t. 61, nr 12, s. 1393–1394; F. Wiecko, *Late-Onset Offending. Fact or Fiction*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2014, t. 58, nr 1, s. 111.
 22 Ch. Laue, *Strukturen...*, dz. cyt., s. 182; F. Wiecko, *Late Onset...*, dz. cyt., s. 79–81; H. Göppinger, M. Bock, A. Böhm, *Kriminologie...*, dz. cyt., s. 522–523; G. Kaiser, *Kriminologie...*, dz. cyt., s. 493.

- 23 M. Hanslmaier, D. Baier, *Registrierte Seniorenkriminalität* (w:) F. Kunz, H.-J. Gertz, *Straffälligkeit älterer Menschen. Interdisziplinäre Beiträge aus Forschung und Praxis*, Heidelberg 2015, s. 10; Ch. Laue, *Strukturen...*, dz. cyt., s. 186; F. Kunz, *Kriminalität...* (2014), dz. cyt., s. 276.
 24 H.J. Kerner, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 9. Z innych danych dotyczących osób podejrzanych w wieku 60+, odnoszących się do lat 1995 i 2012, wynika, że w tym czasie liczba mężczyzn podejrzanych o popełnienie przestępstwa wzrosła o 57,9%, a podejrzanych kobiet – o zaledwie 8,2%. M. Hanslmaier, D. Baier, *Registrierte Seniorenkriminalität...*, dz. cyt., s. 10–11. Należy przy tym wskazać, że – jak wynika z niemieckiego rocznika statystycznego (*Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales 2018*, s. 25–27) – liczba mieszkańców Niemiec w wieku 60+ (łącznie w RFN i NRD) w 1980 r. wynosiła 15 174 803 osoby, co stanowiło 19,35% ogółu mieszkańców, a w 2010 r. – 21 493 730 osób, co stanowiło 26,29% ogółu mieszkańców. Nie wyszczególniono, jaki był w tej kategorii wiekowej udział kobiet i mężczyzn. Jednak z podanych ogólnych informacji statystycznych wynika, że ogólny udział kobiet w populacji Niemiec jest nieco wyższy niż mężczyzn (ok. 50,7% do 49,3%) i różnica ta zaczyna istotnie wzrastać w przedziale wiekowym 60+. Na podstawie wskazanych danych nie sposób określić nasilenia przestępczości w poszczególnych przedziałach wiekowych dla każdej z płci. Można jednak ogólnie wskazać, że wzrost liczby mieszkańców Niemiec w przedziale wiekowym 60+ (między 1980 r. a 2010 r. o 42%) miał dostrzegalne przełożenie na wzrost liczby skazanych mężczyzn w tym przedziale wiekowym (o 106%); podczas gdy wśród kobiet w tym samym przedziale

danych statystycznych w odniesieniu do osób osadzonych w zakładach karnych²⁵ wynika, iż udział kobiet w przedziale wiekowym 60+ jest faktycznie nieco wyższy niż w innych przedziałach wiekowych. Jest to jednak zmiana na tyle nieznaczna (wzrost z 3,5–4% do 5%), że trudno jest mówić o feminizacji przestępczości w tym przedziale wiekowym. Podobnie badania

stepstw o niewielkiej wadze²⁷. Poza tym brak jest cechy, która wyraźnie różnicowałaby tę kategorię sprawców od sprawców z młodszych przedziałów wiekowych, co wynika z dużej heterogeniczności grupy seniorów, nawet w obliczu obserwowanego w wielu krajach zjawiska ubożenia osób starszych²⁸. Do kategorii 60+ należą bowiem osoby o różnym stanie zdrowia,

Potrzeba wyróżnienia zjawiska przestępczości osób starszych uzasadniana jest jego specyfiką, wynikającą z czynników związanych ze starzeniem się, które mogą wpływać na skłonność do popełniania przestępstw, i szczególnymi potrzebami tych osób, jakie należy uwzględnić na etapie wykonywania kary.

ankietowe ciemnej liczby przestępstw, przeprowadzone w 2009 r. w południowej Badenii na próbie 1997 osób, które ukończyły 50. rok życia, wykazały, że prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jest wyższe w przypadku mężczyzn niż w przypadku kobiet także w starszych grupach wiekowych²⁶.

Powyższe dane uprawniają do sformułowania wniosku, zgodnie z którym osoby starsze, z uwagi na ogólne osłabienie organizmu, generalnie rzadziej popełniają przestępstwa z użyciem przemocy; zamiast tego dopuszczają się, zwykle spontanicznie, prze-

aktywności społecznej, stanie rodzinnym i stopniu zamożności. W tej sytuacji potrzeba wyróżnienia zjawiska przestępczości osób starszych uzasadniana jest jego specyfiką wynikającą z czynników związanych ze starzeniem się, które mogą wpływać na skłonność do popełniania przestępstw, i szczególnymi potrzebami tych osób, które należy uwzględnić na etapie wykonywania kary²⁹. Nie stwierdzono natomiast potrzeby tworzenia dla kategorii wiekowej 60+ osobnych typów czynów zabronionych, okoliczności wpływających na zakres odpowiedzialności karnej czy szczególnych regulacji procesowych, wskazując, że wystarczą w tym zakresie, odpowiednio, indywi-

wiekowym dostrzec można stosunkowo nieznaczny wzrost liczby skazanych (o 15%), co oznacza w istocie spadek udziału skazanych kobiet w przedziale wiekowym 60+ (por. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/StatistischesJahrbuch/StatistischesJahrbuch2018.pdf?__blob=publicationFile, dostęp: 20.03.2019).

25 Dane uzyskane z Centralnego Zarządu Służby Więziennej w ramach dostępu do informacji publicznej, według stanu na dzień 12 października 2018 r.

26 F. Kunz, *Kriminalität älterer Menschen. Ergebnisse einer postalischen Befragung*, „Geriatric Report” 2013, t. 8, nr 1, s. 10.

27 E. Fopp, *Die Straftaten des alten Menschen*, Bern 1969, s. 60.

28 P. Błędowski, *Sytuacja materialna osób starszych* (w:) M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Poznań 2012, s. 393–405; tenże, *Sytuacja materialna seniorów* (w:) P. Błędowski i in., *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Warszawa 2012, s. 67–84; A. Börsch-Supan, *Eine Regel für die Rente*, „Max Planck Forschung. Die Wissenschaftsmagazin der Max-Planck-Gesellschaft” 2017, nr 2, s. 10–15.

29 A. Schulz, *Braucht Deutschland...*, dz. cyt., s. 3–4.

dualizacja wymiaru kary na ogólnych zasadach oraz ogólne reguły postępowania karnego³⁰.

4. Przyczyny popełniania przestępstw przez osoby starsze

Pomimo stwierdzenia, że grupa osób starszych jest niehomogeniczna i nie ma jednej przyczyny popełniania przez nią przestępstw, podejmuje się próby identyfikacji czynników, które mogą zwiększać prawdopodobieństwo naruszenia prawa w przedziale wiekowym 60+, aby przyjąć w tym zakresie odpowiednią strategię prewencyjną.

Obecnie jedną z bardziej popularnych teorii określających, jakie czynniki kształtują prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, którą próbuje się odnieść do grupy osób starszych, jest teoria samokontroli Michaeła R. Gottfredsona i Trávisa Hirschiego, zgodnie z którą przyczyną popełniania przestępstw jest niska samokontrola stanowiąca wynik nieprawidłowości w procesie socjalizacji, realizowanym pod nadzorem rodziców i szkoły³¹. Niska samokontrola oznacza skłonność do podejmowania aktywności, która skutkuje natychmiastową gratyfikacją (w postaci przyjemności lub rozładowania napięcia), przy jednoczesnych długookresowych negatywnych skutkach, które nie są brane pod uwagę przez sprawców tego rodzaju³². Im mniejsza samokontrola, tym łatwiej jest jednostce zinterpretować pojawiające się okoliczności jako okazję do popełnienia przestępstwa³³. Wprawdzie z wiekiem

maleje liczba okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa oraz sił do tego potrzebnych; wzrasta również samokontrola jednostki, osiągając najwyższy poziom w okolicy 50.–60. roku życia. Jednak od około 70. roku życia samokontrola zaczyna się zmniejszać, co powodowane jest ogólnym starzeniem się organizmu³⁴, a jednocześnie mobilność umożliwiającą konfrontowanie się z okazjami do popełnienia przestępstwa (nadarzającymi się, jak i wyszukiwanymi lub kreowanymi przez sprawcę) nie musi być jeszcze poważnie ograniczona³⁵. Nie oznacza to wprawdzie, że osoby w wieku 70+ są generalnie bardziej skłonne do popełniania przestępstw (przeciwnie chociażby krzywa wieku). Ograniczoną samokontrolę – na co wskazuje się, uzupełniając teorię Gottfredsona i Hirschiego – równoważyć mogą przekonania moralne³⁶ oraz środowisko, w którym sprawca funkcjonuje³⁷ i na którego akceptacji mu zależy³⁸ – a te czynniki w ograniczonym stopniu zmieniają się w czasie. Poza tym aktyw-

of-criminal-justice/recent-articles, dostępne od 13.9.2018 (dostęp: 17.12.2018).

- 30 H.J. Kerner, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 15; M. Brogden, P. Nijhar, *The Elderly...*, dz. cyt., s. 141.
- 31 M. Gottfredson, T. Hirschi, *A General Theory of Crime*, Stanford 1990, s. 97–100, 105–107.
- 32 Przestępstwo jest tu rozumiane nie jako naruszenie ustawy karnej, lecz jako czynnik, który powoduje natychmiastową korzyść przy jednoczesnej oddalonej w czasie i niepewnej nieprzyjemności związanej zwykle z pokrzywdzeniem ofiary. M. Gottfredson, T. Hirschi, *A General Theory...*, dz. cyt., s. 89–90.
- 33 H. Hirtenlehner, F. Kunz, *Can Self-Control Theory Explain Offending in Late Adulthood? Evidence from Germany*, „Journal of Criminal Justice” 2017, nr 48, s. 38–39; H. Hirtenlehner, D. Baier, *Self-Control and Offending in Late Adulthood. Investigating Self-Control's Interaction with Opportunities and Criminal Associations in Advanced Age*, „Journal of Criminal Justice”, s. 2–3, <https://www.journals.elsevier.com/journal>

- of-criminal-justice/recent-articles, dostępne od 13.9.2018 (dostęp: 17.12.2018).
- 34 H. Hirtenlehner, D. Baier, *Self-Control...*, dz. cyt., s. 2–3.
- 35 H. Hirtenlehner, F. Kunz, *Can Self-Control Theory...*, dz. cyt., s. 42–44.
- 36 W literaturze przyjęto, że moralność wpływa na postrzeganie, a samokontrola na wybór; osoba o silnych przekonaniach moralnych nie postrzega popełnienia przestępstwa jako realnej alternatywy dla swojego zachowania; tym samym nie ma już potrzeby odwoływania się do samokontroli. Por. F. Kunz, H. Hirtenlehner, *The Interaction Between Self-Control and Morality in Crimecausation Among Older Adults*, „European Journal of Criminology” 2013, t. 13, nr 3, s. 397, 402–405. Stąd sekularyzacja i indywidualizacja społeczeństwa bywają postrzegane jako czynniki sprzyjające większej tolerancji dla zachowań sprzecznych z prawem. Por. F. Kunz, *Kriminelles Verhalten...*, dz. cyt., s. 58; H. Hirtenlehner, F. Kunz, *Can Self-Control Theory...*, dz. cyt., s. 45.
- 37 Zgodnie z *social learning theory* można nauczyć się popełniania przestępstw, obcując z podmiotami, które skłonne są naruszać prawo lub akceptować, a nawet pochwalać taki stan rzeczy. S. Schulz, *Beyond Self-Control. Analysis and Critique of Gottfredson & Hirschi's General Theory of Crime (1990)*, Berlin 2006, s. 239.
- 38 T. Hirschi, *Self-Control and Crime* (w:) R.F. Baumeiste, K.D. Vohs (eds.), *Handbook of Self-Regulation. Research, Theory, and Applications*, New York 2004, s. 543; S. Wolfe,

ność osób starszych, związana z przebywaniem poza domem, ma odmienny charakter (spotkania towarzyskie w miejscach zamieszkania, bez udziału alkoholu) niż podobna aktywność osób młodszych (spotkania w miejscach publicznych, z udziałem alkoholu) – i w związku z tym niekoniecznie musi sprzyjać popełnieniu przestępstwa. Z tej perspektywy istotne staje się zatem ponownie: istnienie zmotywowanego sprawcy

badania ankietowe przeprowadzone w 2009 r. w południowych Niemczech na próbie 1997 osób starszych potwierdziły wpływ na fakt popełnienia przestępstw przez seniorów takich czynników, jak: przynależność do płci, społeczne mechanizmy uczenia się (i związana z tym oczekiwana negatywna ocena faktu naruszenia prawa oraz popularność sprawcy), a także anomia i oceny moralne. Wpływu takiego nie potwierdzono

Nie sposób jest wyjaśnić przyczyn popełniania przestępstw przez osoby starsze za pomocą teorii opartej na tylko jednej zmiennej.

o niskiej samokontroli³⁹. Z drugiej strony niewątpliwie także czynniki organiczne, na które wpływ może mieć np. nadużywanie środków odurzających w przeszłości⁴⁰, mogą stanowić jedną z przyczyn powstawania trudności z rozumieniem i dostosowywaniem się do norm społecznych w starszym wieku⁴¹, skutkującą bagatelizowaniem przez osoby starsze dokonywanych przez nie naruszeń prawa (kradzieży sklepowych, prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu czy drobnych oszustw podatkowych)⁴². W tym stanie rzeczy zasadnie można przyjąć, że nie sposób jest wyjaśnić przyczyn popełniania przestępstw przez osoby starsze za pomocą teorii opartej na tylko jednej zmiennej (jak stopień samokontroli u Gottfredsona i Hirschiego)⁴³.

Próbując określić czynniki, które mają wpływ na popełnianie przestępstw przez osoby starsze, przeprowadzono także badania empiryczne. Wspomniane już

natomiast w odniesieniu do: światopoglądu, zakresu samokontroli, własnego doświadczenia jako ofiary przestępstwa, skłonności do przestrzegania prawa, statusu społecznego i średnich dochodów sprawcy⁴⁴.

Mając na uwadze wyniki przeprowadzanych badań i analiz, do czynników wywierających największy wpływ na popełnianie przestępstw przez osoby starsze zalicza się obecnie najczęściej: obniżony, w wyniku starczych zmian osobowości, krytycyzm i wiążącą się z tym obojętność w odniesieniu do konieczności przestrzegania norm prawnych, związane z wiekiem ograniczenia sprawności sensomotorycznej i zmniejszoną tolerancją na negatywne działanie alkoholu (zwłaszcza w połączeniu z przyjmowanymi lekami), charakterystyczne dla nieumyślnych przestępstw w ruchu drogowym⁴⁵, a także niewłaściwe społeczne zintegrowanie, skutkujące poczuciem wykluczenia i potrzebą znalezienia sobie zajęcia pozwalającego na ponowne określenie swojego miejsca w społeczeństwie⁴⁶. Czynniki te przemawiają za uznaniem, że

Crime in Late Life, Arizona State University 2012, s. 14, 152–161, 167.

39 S. Wolfe, *Crime...*, dz. cyt., s. 176–178.

40 F. Wiecko, *Late Onset...*, dz. cyt., s. 79–81.

41 W Polsce u osób starszych trafiających do zakładów karnych zdiagnozowano: depresję, organiczne uszkodzenie centralnego układu nerwowego, zespół uzależnienia od alkoholu, ociężałość umysłową i osobowość dysocjalną. A. Nawój-Sleszyński, *Problemy...*, dz. cyt., s. 108–110.

42 M. Brogden, P. Nijhar, *The Elderly...*, dz. cyt., s. 130.

43 S. Schulz, *Beyond Self-Control...*, dz. cyt., s. 191–219.

44 F. Kunz, *Kriminelles Verhalten...*, dz. cyt., s. 60–61.

45 K. Laubenthal, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 505; H.J. Schneider, *Alterskriminalität* (w:) H.J. Schneider (Hrsg.), *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, t. 14: *Auswirkungen auf die Kriminologie. Delinquenz und Gesellschaft*, Zürich 1981, s. 530; F. Kunz, *Kriminelles Verhalten...*, dz. cyt., s. 60.

46 H.J. Schneider, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 534–535.

prewencja w odniesieniu do osób starszych powinna przyjąć formę ich społecznej integracji, przy uwzględnieniu zmian, jakie z wiekiem mogą zachodzić w organizmie⁴⁷. W związku z tą ostatnią zmienną postuluje się np. częstsze przeprowadzanie kontroli drogowych

(z zastosowaniem elektronicznego monitoringu, jeśli jest to w danym przypadku możliwe⁴⁹). Z dostępnych danych dotyczących starszych osób osadzonych w zakładach karnych wynika jednak, że przebywający tam seniorzy to raczej osoby, które zestarzały się pod-

Prewencja w odniesieniu do osób starszych powinna przyjąć formę ich społecznej integracji, przy uwzględnieniu zmian, jakie z wiekiem mogą zachodzić w organizmie.

w czasie, w którym mogą wystąpić u osób starszych problemy z prowadzeniem pojazdów (np. o zmierzchu, z uwagi na trudności z widzeniem), oraz uświadamianie im zagrożeń dla bezpieczeństwa (własnego, jak i innych osób), jakie mogą pojawiać się w wyniku starzenia się organizmu⁴⁸.

5. Stosowanie kar izolacyjnych wobec osób starszych

Podnoszone w literaturze kwestie problemowe dotyczące kar stosowanych wobec osób starszych ogniskują się głównie wokół kary pozbawienia wolności. Proces ubożenia osób starszych powoduje problemy ze stosowaniem wobec nich kar pieniężnych, a narastające zwykle z wiekiem problemy zdrowotne utrudniają tym osobom świadczenie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. W tej sytuacji jedynym rozwiązaniem w przypadku skazania osoby starszej może okazać się orzeczenie kary pozbawienia wolności

czas wykonywania kary lub powróciły tam w wyniku recydywy, a nie takie, które trafiły do zakładów karnych po raz pierwszy w starszym wieku⁵⁰.

Niezależnie od przyczyn, jakie przemawiały za zastosowaniem wobec osób starszych kary pozbawienia wolności, z jej wykonywaniem – zwłaszcza gdy ma ona charakter długoterminowy – wiąże się szereg problemów mogących skutkować zarzutem naruszenia art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, dotyczącego zakazu tortur i niehumanitarnego traktowania. Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził wprawdzie, że żadna z regulacji Konwencji nie zabrania pozbawienia wolności po ukończeniu określonego wieku⁵¹. Jednocześnie jednak zaznaczył, że skazany

47 W polskiej literaturze za czynnik taki uważa się także niemożność zaspokojenia potrzeb dotyczących poziomu życia, do którego osoba starsza była przyzwyczajona przed przejściem na emeryturę, co może skłaniać do naruszenia prawa w celu uzyskania dodatkowych środków pieniężnych (A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 22–23); wydaje się jednak, że czynnik ten skłania do popełnienia przestępstwa osoby w każdym wieku.

48 F. Kunz, *Kriminalität...* (2014), dz. cyt., s. 293–294.

49 Który wymaga jednak m.in. ustalonego planu dnia z regularnym pobytem poza domem. Por. P. Geissler, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 179–182.

50 P. Geissler, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 147. Podobny obraz wyłania się z badań przeprowadzonych przez Biuro RPO w 2017 r., choć na stosunkowo niewielkiej próbie 48 osób w wieku 75+. Recydywiści penitencjarni stanowili 1/3 badanej grupy osadzonych. Z pozostałych 32 osób odbywających karę po raz pierwszy aż 21 osób odbywało karę w zakładzie karnym typu zamkniętego; ponadto z grupy 48 osadzonych aż 26 osób dopuściło się (zwykle najpoważniejszych) przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu. D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 11–12.

51 Wyrok ETPC z dnia 5 kwietnia 2001 r. w sprawie Priebke przeciwko Włochom, skarga nr 48799/99; wyrok ETPC z

powinien mieć możliwość starania się o przedterminowe zwolnienie, a kara powinna być wykonywana jedynie tak długo, jak długo jest to uzasadnione stawianymi jej celami, i w warunkach, które uwzględniają stan zdrowia osadzonego. W przeciwnym wypadku

nika do tej rekomendacji zaznaczono, że: „minimalny poziom dotkliwości uznawany za nieludzkie i poniżające traktowanie zależy od kilku czynników, w tym wieku i stanu zdrowia zatrzymanego”. Z uwagi na to zasadniczo „powinno się wziąć pod uwagę inne

Skazany powinien mieć możliwość starania się o przedterminowe zwolnienie, a kara powinna być wykonywana jedynie tak długo, jak długo jest to uzasadnione stawianymi jej celami, i w warunkach, które uwzględniają stan zdrowia osadzonego. W przeciwnym wypadku zachodzi naruszenie art. 3 EKPCz z uwagi na niewspółmierność dolegliwości stosowanej kary do potrzeb związanych z jej stosowaniem.

zachodzi naruszenie art. 3 EKPCz z uwagi na niewspółmierność dolegliwości stosowanej kary do potrzeb związanych z jej stosowaniem⁵². Na problem szczególnej sytuacji osób starszych pozbawionych wolności zwrócono uwagę także w rekomendacji CM/Rec(2014)2 Komitetu Ministrów dla Państw członkowskich Rady Europy w sprawie promocji praw osób starszych z 19 lutego 2014 r.⁵³. W pkt 52 i 53 załącz-

możliwości niż pozbawienie wolności osób starszych”. Jeżeli jednak już dojdzie do pozbawienia wolności osoby starszej, należy jej zapewnić regularne badania, leki i opiekę w zakresie zdrowia psychicznego. Państwa członkowskie „powinny zapewnić pozbawionym wolności osobom starszym warunki odpowiednie do ich wieku, w tym odpowiedni dostęp do infrastruktury sanitarnej, sportowej, edukacyjnej, szkoleniowej, umożliwiającej spędzanie wolnego czasu. Państwa członkowskie powinny zapewnić osobie starszej reintegrację społeczną po jej zwolnieniu”.

Mając na uwadze powyższe wskazania, w przypadku osób starszych podkreśla się szczególnie prewencyjny charakter kary izolacyjnej. Pogarszający się z wiekiem stan zdrowia i bliskość śmierci sprawiają, że kara tego rodzaju odczuwana jest przez osoby starsze jako dużo bardziej dolegliwa niż przypadku młodszych

dnia 29 maja 2001 r. w sprawie Sawoniuk przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 63716/00; wyrok ETPC z dnia 25 lipca 2002 r. w sprawie Papon przeciwko Francji, skarga nr 54210/00.

52 Por. *Vinter et al. v. United Kingdom* (wyrok z 9.07.2007, skarga nr 66069/09, 130/10 i 3896/10); *Khamatokhu and Aksenchik v. Russia* (wyrok z 24.01.2017, skarga nr 60367/08 i 961/11). Szerzej na ten temat: A. Khechumyan, *Imprisonment of the Elderly and Death in Custody. The Right to Review*, New York 2018, s. 71–87.

53 https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/zalecenia/rekomendacja-km-cm_rec_2014_2-w-

[-sprawie-promocji-praw-osob-starszych-pol.docx](#) (dostęp: 17.12.2018).

sprawców⁵⁴. Zwiększona dolegliwość kary może w tej sytuacji przemawiać za jej krótszym wymiarem lub krótszym czasem jej wykonywania⁵⁵. Ponadto przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych badania (których wyniki opublikowano w latach 2010–2011) wykazały, że w przedziale wiekowym 55+ odsetek recydywy jest bardzo niski (3–6%) i wraz ze wzrostem wieku zbliża się do 0%; osoby starsze stosunkowo rzadko naruszają też zasady warunkowego zwolnienia⁵⁶. W związku z tym zwrócono uwagę na to, że pozbawienie wolności osób, które już w czasie odbywania kary nie stanowią zwykle żadnego zagrożenia dla bezpieczeństwa,

choroby (jak cukrzyca, choroby układu krążenia)⁵⁸, wykazujące tendencję do kumulowania się z wiekiem (wielochorobowość)⁵⁹, ale także przez konieczność dostosowania zakładów karnych do warunków odbywania w nich kar przez osoby mające problemy z poruszaniem się, które nawarstwiają się w procesie starzenia i utrudniają wstawanie z łóżek, korzystanie ze schodów, prysznicy czy pokonywanie większych odległości⁶⁰. Leczenie tych osób i zapewnianie im środków przeciwbólowych wymaga nadto wzmożonej kontroli, gdyż udostępniane środki mogą zostać przejęte przez współosadzonych celem wprowadzenia ich

Pozbawienie wolności osób, które już w czasie odbywania kary nie stanowią zwykle żadnego zagrożenia dla bezpieczeństwa, z uwagi na spowodowaną przez wiek niedołążność, i z tych samych względów nie mogą być podmiotem efektywnych oddziaływań resocjalizacyjnych, może naruszać prawo do kary sprawiedliwej.

z uwagi na spowodowaną przez wiek niedołążność, i z tych samych względów nie mogą być podmiotem efektywnych oddziaływań resocjalizacyjnych, może naruszać prawo do kary sprawiedliwej, rozumianej jako kara współmierna do wagi czynu i zagrożenia ze strony sprawcy⁵⁷.

Kolejnym argumentem przemawiającym za skracaniem kar izolacyjnych stosowanych wobec osób starszych są stosunkowo wysokie koszty ich osadzenia. Są one generowane nie tylko przez koszty usług medycznych i leków stosowanych na konkretne

do nielegalnego obrotu na terenie zakładu karnego⁶¹. Stan zdrowia osób starszych generuje też potrzebę zaopatrzenia ich w specjalne przybory ortopedyczne

54 A. Khechumyan, *Imprisonment...*, dz. cyt., s. 96–102; T. Berger, *Ältere Patienten...*, dz. cyt., s. 140–142.

55 A. Schulz, *Braucht Deutschland...*, dz. cyt., s. 4.

56 Human Rights Watch, dz. cyt., s. 82.

57 Human Rights Watch, dz. cyt., s. 10, 87–95.

58 Szacowany w 2003 r. na 70 tys. dolarów rocznie na osobę, która ukończyła 70. rok życia; przy tym – zgodnie z danymi Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych – koszt opieki medycznej świadczonej starszym osadzonym jest 5-krotnie, a koszt leków 14-krotnie wyższy niż w przypadku młodszych osadzonych. M. Novisky, *Avoiding the Runaround. The Link Between Cultural Health Capital and Health Management Among Older Prisoners*, „Criminology” 2018, t. 56, nr 4, s. 644–645.

59 D. Long, *Aging effects...*, dz. cyt., s. 644.

60 A. Iftene, *The Pains...*, dz. cyt., s. 68–73; A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 57–58.

61 A. Iftene, *The Pains...*, dz. cyt., s. 73; Ch. Trotter, S. Maidawi, *Older Prisoners...*, dz. cyt., s. 203.

(kule, chodziki), które także mogą być im odebrane przez młodszych współosadzonych i użyte do ataku na funkcjonariuszy Służby Więziennej; a poręcze mające takim osobom ułatwiać poruszanie się, mogą być wykorzystane przez inne osoby do prób samobójczych⁶². Z drugiej strony brak uwzględnienia szczególnych potrzeb, jakie wykazują niektóre grupy osadzonych (w tym seniorzy), naraża państwo na wspomnianą już odpowiedzialność za naruszenie praw człowieka⁶³.

Zwiększona dotkliwość kary izolacyjnej dla osoby starszej, niewielkie zagrożenie dla społeczeństwa, jakie osoba taka stanowi, oraz wysoki koszt opieki świadczonej jej w zakładzie karnym, mogą stanowić argument za szerokim stosowaniem wobec seniorów przedterminowego zwolnienia z uwagi na stan zdrowia, określanego w Stanach Zjednoczonych jako *compassionate release*⁶⁴. Na przeszkodzie stosowaniu takiego rozwiązania stoją jednak często wymogi formalne. Regulacje obowiązujące w Polsce (art. 77 k.k.) nie zaliczają podeszłego wieku ani złego stanu zdrowia skazanego do przesłanek przedterminowego zwolnienia. Z uwagi na rosnący standard usług medycznych i poprawę ich dostępności w zakładach karnych (gdzie znajdują się nawet oddziały szpitalne) stosunkowo rzadko zdarza się też przerywanie odbywania kary ze względów zdrowotnych⁶⁵ – w efekcie wnioskowa-

nie o przerwę w odbywaniu kary w przypadku osób starszych dotyczy głównie skazanych w stanie terminalnym, którym administracja zakładu karnego, m.in. ze względów humanitarnych, chce umożliwić śmierć na wolności⁶⁶.

Osobnym problemem związanym z warunkowym przedterminowym zwolnieniem jest wymóg odbycia uprzednio co najmniej połowy orzeczonej kary pozbawienia wolności, a w przypadku kar surowszego rodzaju: 15 lat z kary 25 lat pozbawienia wolności i 25 lat w przypadku dożywotniego pozbawienia wolności (art. 78 k.k.). Konfrontując problem kary dożywotniego pozbawienia wolności z zakazem nieludzkiego traktowania (art. 3 ETPCz), Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził brak naruszenia tej regulacji, jeżeli sprawca ma szansę starać się o uznanie kary za wykonaną przed terminem – i to na powszechnych i przejrzystych zasadach (co wyklucza arbitralne ze swej istoty prawo łaski). Trybunał dostrzegł przy tym, że w wielu krajach taka możliwość pojawia się dopiero po 25 latach odbywania kary; jednak uznał to rozwiązanie za akceptowalne, jeżeli nie odbiera ono sprawy faktycznie możliwości skorzystania z tej instytucji. Z tej perspektywy, mając na uwadze, że obecna średnia dożywalność w Polsce wynosi 74 lata u mężczyzn i 82 lata u kobiet⁶⁷, oraz okoliczność, że osoby pozbawione wolności starzeją się o około 10–15 lat szybciej⁶⁸, należy przyjąć, że skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności, który w momencie orzekania przekroczył 60. rok życia, może być w istocie pozbawiony możliwości skorzystania z instytucji przedterminowego zwolnienia⁶⁹. Uwagi te należy odpowiednio odnieść do krótszych kar pozbawienia wolności, przy których wiek sprawcy pozostaje w podobnej relacji do części kary koniecznej do odbycia, aby skazany mógł starać się o przedterminowe zwolnienie. Dodatkowym istotnym aspektem jest podkreślana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka konieczność ciągłej weryfi-

62 Ch. Trotter, S. Maidawi, *Older Prisoners...*, dz. cyt., s. 215.

63 Z. Psick i in., *Older and Incarcerated...*, dz. cyt., s. 58.

Do praktyki umieszczania osób niepełnosprawnych na oddziałach, na których mogą się one poruszać jedynie za pomocą osób trzecich, odniósł się Europejski Trybunał Praw Człowieka m.in. wyroku ETPC z dnia 24 października 2006 r. w sprawie Vincent przeciwko Francji, skarga nr 6253/03 – osadzony z porażeniem dwukończynowym nie mógł swobodnie poruszać się po zakładzie karnym na wózku inwalidzkim – w wyroku ETPC z dnia 10 stycznia 2012 r. w sprawie Arutyunyan przeciwko Rosji, skarga nr 48977/09 – osadzony poruszający się na wózku inwalidzkim został umieszczony na 4. piętrze w budynku bez windy, podczas gdy punkt pomocy medycznej, z którego zmuszony był codziennie korzystać, znajdował się na parterze), wskazując, że stanowi to przejaw poniżającego i nieludzkiego traktowania.

64 L. Edwards, *The Benefits of Marriage on the Health of Men Ageing in Prison*, Oklahoma State University 2013, s. 2; Z. Psick i in., *Older and Incarcerated...*, dz. cyt., s. 59.

65 K. Laubenthal, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 507.

66 D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 34.

67 M. Waligórska i in., *Główny Urząd Statystyczny – prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014, s. 78–79.

68 Por. przypis 11.

69 wyrok ETPC z dnia 9 lipca 2007 w sprawie Vinter et al. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/10.

kacji, przy uwzględnieniu szacowanego okresu dożywalności sprawcy, czy wykonywana wobec sprawcy kara izolacyjna jest nadal uzasadniona względami prewencyjnymi i sprawiedliwościowymi⁷⁰; jednak samo stwierdzenie, że kara pozbawienia wolności podczas jej wykonywania stała się niewspółmierna do

w ramach zakładów karnych oddziałów, na których przebywaliby jedynie starsi osadzeni – na wzór rozwiązań stosowanych w Niemczech⁷², Szwajcarii⁷³, Wielkiej Brytanii czy w Stanach Zjednoczonych⁷⁴. Na zasadność ich tworzenia wskazują także sami osadzeni (choć dostrzegają też wady tego rozwiąza-

Formuluje się w polskiej literaturze propozycję przywrócenia istniejącego już w polskim prawie (w latach 1988–1998) rozwiązania, zgodnie z którym skazani po ukończeniu określonego wieku uzyskują prawo do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu krótszej części kary niż pozostali osadzeni.

stawianych przed nią potrzeb, nie stanowi na gruncie polskiego prawa podstawy do uznania jej za wykonaną. W związku z tym formuluje się w polskiej literaturze propozycję przywrócenia istniejącego już w polskim prawie (w latach 1988–1998) rozwiązania, zgodnie z którym skazani po ukończeniu określonego wieku uzyskują prawo do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu krótszej części kary niż pozostali osadzeni⁷¹.

W obecnym stanie prawnym, w który nie przewidziano szczególnych rozwiązań dla starszych osadzonych, zwraca się uwagę na możliwość wydzielenia

70 Wyrok z ETPC z dnia 24 stycznia 2017 r. w sprawie *Khamatokhu and Aksenchik przeciwko Rosji*, skargi nr 60367/08 i 961/11.

71 Rozwiązanie to przewidywało, że kobiety po ukończeniu 60 lat i mężczyźni po ukończeniu 65 lat mogli ubiegać się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu 1/3 orzeczonej kary (szerzej: A. Nawój-Śleszyński, *Problemy...*, dz. cyt., s. 114); choć z uwagi na różnicę w wieku dożywalności kobiet i mężczyzn wskazane różnicowanie wieku uzyskania ww. uprawnienia (na niekorzyść mężczyzn) nie wydaje się już obecnie uzasadnione.

72 Pierwszy oddział 60+ powstał w 1970 r. w Singen (południowa Badenia). Obecnie takie oddziały funkcjonują m.in. w Kornhaus i Schwalmstadt (Hesja), Bochum-Hövelhof i Detmold (Nadrenia Północna-Westfalia), Straubing (Bawaria), gdzie obowiązuje wydłużony czas odwiedzin i możliwość przebywania na świeżym powietrzu, służba więzienna kształci się w zakresie opieki medycznej, organizuje się m.in. zajęcia z tai-chi oraz kursy przygotowujące seniora do samodzielnego funkcjonowania po opuszczeniu zakładu karnego (kursy języka angielskiego, gotowania, odżywiania, rozwiązania konfliktów). P. Geissler, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 161–163.

73 Pierwszy oddział powstał w 2011 r. w Lenzburgu. B. Graber, E. Hotz, P. Hostenstein, *Senioren im Strafvollzug. Die Abteilung „60plus“ im Zentralgefängnis der Justizvollzugsanstalt Lenzburg*, „Kriminalstatistik Schweiz” 2014, nr 12, s. 750–758; F. Galli, *Einen altersgerechten Vollzugsplatz anbieten. Die Seniorenabteilung der JVA Lenzburg stellt sich den Herausforderungen der Zeit*, Info Bulletin 2016, nr 2, s. 1–6, https://www.archiv1864.ch/wp-content/uploads/2018/03/info_Bulletin_02_2016_einen_altersgerechten_Vollzugsplatz_anbieten.pdf (dostęp: 17.12.2018).

74 P. Geissler, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 164.

nia, jak brak bodźców niezbędnych do zachowania sprawności umysłowej, które seniorzy otrzymują w kontakcie z młodszymi osadzonymi⁷⁵). Podkreśla się przy tym potrzebę dostosowania architektury oddziału do potrzeb osób starszych (wiele obecnych obiektów więziennych przeznaczone było pierwotnie do innych celów, np. klasztornych, w związku z czym wyposażone są w wąskie drzwi, wysokie progi i strome

robami, a nie niechęci osadzonych wobec stosowania się do jego wymogów⁷⁸. Zwykle jednak osoby starsze są w większym stopniu niż młodszy osadzeni skłonne stosować się do reguł obowiązujących w zakładzie karnym i rzadziej zachowują się agresywnie wobec funkcjonariuszy⁷⁹. W oddziałach przeznaczonych dla starszych osadzonych mogłoby zatem być mniej personelu, ale odpowiednio dobranego i przeszkol-

W obecnym stanie prawnym, w którym nie przewidziano szczególnych rozwiązań dla starszych osadzonych, zwraca się uwagę na możliwość wydzielenia w ramach zakładów karnych oddziałów, gdzie przebywaliby jedynie starsi osadzeni.

schody, a nadto z uwagi na wiek są w złym stanie technicznym) lub tworzenia oddziałów zewnętrznych dla takich osób (obiekty więzienne nierzadko objęte są opieką konserwatorską, która ogranicza możliwość ich modernizacji⁷⁶). Innym istotnym problemem jest potrzeba zapewnienia starszym osadzonym bezpieczeństwa, bowiem stają się oni niekiedy ofiarami kradzieży oraz werbalnej lub fizycznej przemocy (również o charakterze seksualnym) ze strony młodszych współosadzonych⁷⁷. Ponadto nierzadko funkcjonariusze Służby Więziennej (zwłaszcza nowi i niedoświadczeni) nie mają świadomości specyfiki funkcjonowania osób starszych i nie dostrzegają, że niestosowanie się do regulaminu więziennego przez osoby starsze może być wynikiem zmian powiązanych z wiekiem i cho-

lonego w kontaktach z osobami powyżej 65. roku życia, organizującego dla nich zajęcia dostosowane do potrzeb i możliwości tej kategorii wiekowej oraz zapewniającego im stałą opiekę medyczną⁸⁰.

W Polsce jednostką, która dysponuje wydzielonymi oddziałami dla osób wymagających specjalistycznej opieki, jest zakład karny w Czarnem (woj. pomorskie). Dysponuje on oddziałem dla osób chorych na cukrzycę insulinozależną, oddziałem dla osób wymagających całodobowej opieki lekarskiej (z możliwością specjalistycznych konsultacji i rehabilitacji na miejscu) oraz oddziałem dla osób poruszających się na wózku inwalidzkim⁸¹. Wprawdzie oddziały te nie są tworzone z myślą o osobach starszych, ale faktycznie,

75 I. Bergmann, *Mehr Betagte hinter Gittern. Senioren-Abteilungen in JVA*, Bocholter-Borkener Volksblatt, 18.2.2018, <https://www.bbv-net.de/Welt/NRW/Mehr-Betagte-hinter-Gittern-Senioren-Abteilungen-in-JVA-131769.html> (dostęp: 17.12.2018).

76 A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 46–54.

77 Human Rights Watch, dz. cyt., s. 55–60; K. Laubenthal, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 509–511.

78 Human Rights Watch, dz. cyt., s. 63–68; A. Iftene, *The Pains...*, dz. cyt., s. 84.

79 A. Iftene, *The Pains...*, dz. cyt., s. 84.

80 D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 36. Por. też F. Galli, *Einen altersgerechten...*, dz. cyt., s. 2–3.

81 Biuletyn Informacji Publicznej, Zakład Karny Czarne, <http://www.bip.sw.gov.pl/Lists/Biuletyn/DispForm.aspx?ID=53&ContentTypeId=0x010056005F2F28B5C04BBC61226394FD77D> (dostęp: 17.12.2018).

zwłaszcza na oddziale dla osób wymagających całodobowej opieki lekarskiej, osoby te dominują liczebnie⁸². Z uwagi na fakt, iż oddział ten ma obecnie jedynie 36 miejsc, a osoby osadzone mogą na nim przebywać bezterminowo, czas oczekiwania na umieszczenie na nim jest stosunkowo długi (ok. 2 lat)⁸³. Od dłuż-

wanych na seniorów⁸⁵. Z tego powodu bardzo istotna staje się decyzja podejmowana przez komisję penitencjarną, a dotycząca przydzielenia do celi. Podkreśla się potrzebę umieszczania takich osób na parterze, na dolnej pryczy, w celach mniejszych i położonych możliwe blisko ważnych punktów w zakładzie kar-

W oddziałach przeznaczonych dla starszych osadzonych mogłoby być mniej personelu, ale odpowiednio dobranego i przeszkolonego w kontaktach z osobami powyżej 65. roku życia, organizującego dla nich zajęcia dostosowane do potrzeb i możliwości tej kategorii wiekowej oraz zapewniającego im stałą opiekę medyczną.

szego czasu planuje się w związku z tym tworzenie dla starszych osadzonych wyspecjalizowanych oddziałów geriatrycznych w więziennych szpitalach; są to jednak placówki drogie w utrzymaniu: zarówno z uwagi na koszty wielokierunkowego leczenia, jak i wobec konieczności pozyskania kadry medycznej o specjalizacji geriatrycznej⁸⁴.

W razie niemożności umieszczenia osoby starszej na specjalistycznym oddziale konieczne staje się odpowiednie zorganizowanie jej warunków odbywania kary pozbawienia wolności. Jednak obowiązujące w Polsce regulacje dotyczące wykonywania kar nie wprowadzają szczególnych rozwiązań ukierunko-

nym (łazni, spacerniaka, miejsca prowadzenia zajęć i rehabilitacji), w celach z osobami, które cechuje mała konfliktowość i zwiększona tolerancja wobec osób starszych cierpiących na różne dolegliwości (jak nietrzymanie moczu czy kału)⁸⁶, optymalnie z takimi, które są przyuczone do sprawowania opieki nad osobą starszą⁸⁷. Cele powinny być ciepłe, suche

82 Podobnie sytuacja wygląda np. w Austrii, gdzie również brak jest w zakładach karnych oddziałów 60+, ze względu na przyjęcie, że „starość nie jest *per se* osobną okolicznością rzutującą na wykonywanie kary”. Por. P. Geissler, *Alterskriminalität...*, dz. cyt., s. 155, 160.

83 D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 24; E. Szlęzak-Kawa, *Uwięziona starość*, „Forum Penitencjarne” 2014, nr 4, s. 7.

84 Ł. Stec, *Senior u więziennego lekarza*, „Forum Penitencjarne” 2010, nr 11, s. 18.

85 Odmienne niż w regulaminie więziennym z 1966 r., gdzie wiek był przesłanką do stosowania odstępstw od przyjętych reguł. A. Nawój-Śleszyński, *Problemy...*, dz. cyt., s. 114. Na potrzebę wprowadzenia regulacji tego rodzaju zwrócił uwagę także Rzecznik Praw Obywatelskich, wskazując, że dzięki uwzględnieniu w rozwiązaniach prawnych kategorii osób powyżej 65. roku życia jako osób o pewnych specyficznych potrzebach realizacja tych potrzeb byłaby zagwarantowana prawem, a nie jak dotychczas uzależniona od wrażliwości i możliwości administracji penitencjarnej. D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 37–38.

86 D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 7–8; S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, dz. cyt., s. 285, 295; A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 45–54.

87 Niektóre zakłady karne, jak ZK w Czarnem, finansują dla osadzonych kursy opiekuna osób starszych i niepełnosprawnych.

i dobrze wentylowane, aby ograniczyć ryzyko infekcji układu oddechowego, które w przypadku osób starszych mogą mieć poważny przebieg. Zaleca się również dopuszczenie trzymania kul w celach oraz bezpośredni dostęp do urządzeń sanitarnych w sposób umożliwiający osobom starszym swobodne korzystanie z nich⁸⁸. Ponadto osoby starsze mogą być kierowane do odbywania kary w systemie terapeutycznym, w ramach którego realizuje się specjalistyczne oddziaływania mające wspierać osadzonego w zachowaniu równowagi psychicznej, podnoszeniu poziomu zdolności

Powyższe uwagi pozwalają na wyprowadzenie wniosku, że zorganizowanie dla osób starszych odpowiednich warunków odbywania kary pozbawienia wolności wymaga odpowiedniego wsparcia na poziomie ustawowym. Funkcjonariusze Służby Więziennej w Polsce podejmują wprawdzie, w ramach posiadanych możliwości, starania w kierunku zapewnienia starszym osadzonym bezpiecznych i godnych warunków odbywania tej kary. Jednak istniejące ograniczenia prawne (art. 78 k.k., brak regulacji dotyczących wykonywania kar przez osoby o szczególnych potrze-

W razie niemożności umieszczenia osoby starszej na specjalistycznym oddziale konieczne staje się odpowiednie zorganizowanie jej warunków odbywania kary pozbawienia wolności.

funkcjonowania w społeczeństwie i samodzielnego radzenia sobie z trudnościami w życiu codziennym (w tym dbania o higienę). Innym proponowanym rozwiązaniem jest system programowego oddziaływania, ukierunkowany na readaptację społeczną po opuszczeniu zakładu karnego, z naciskiem na resocjalizację, która jednak w odniesieniu do osób starszych wydaje się mieć znaczenie wtórne względem wspierania ich w codziennym funkcjonowaniu⁸⁹.

bach) powodują, że seniorzy odbywający kary długoletniego pozbawienia wolności mogą być faktycznie wykluczeni z możliwości starania się o przedterminowe zwolnienie. Ta okoliczność oraz ograniczenia finansowe i organizacyjne, utrudniające dostosowanie oddziałów, na których przebywają seniorzy do ich warunków zdrowotnych, mogą stać się podstawą do przyjęcia, że Rzeczpospolita Polska narusza art. 3 EKPCz w postaci zakazu nieludzkiego traktowania.

Skazani, którzy taki kurs ukończyli, są zatrudniani odpłatnie na terenie zakładu karnego. D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 25; A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 142–143.

88 Por. sporządzenie RPO, że jedna toaleta w celi 12-osobowej nie zapewnia przebywającym tam osadzonym (zwłaszcza osobie starszej z chorą prostatą) możliwości załatwienia potrzeby fizjologicznej w każdym czasie. D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 7. Por. też: A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 55–63.

89 S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, dz. cyt., s. 229–230; A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 87–88; R. Deka, *Starzenie się populacji osadzonych nowym wyzwaniem dla Służby*

6. Podsumowanie

Odsetek osób starszych na całym świecie systematycznie wzrasta, co prowadzi do szacunków, zgodnie z którymi do 2050 r. liczba osób na świecie, które przekroczą 60. rok życia, będzie większa niż osób młodszych⁹⁰. Taki stan rzeczy wymaga dostosowania do zaistniałego i prognozowanego stanu rozwiązań prawnych dotyczących tej kategorii wiekowej, w tym w zakresie prawa karnego.

Więziennej w Polsce, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, t. 21, nr 1, s. 119–122.

90 A. Khechumyan, *Imprisonment...*, dz. cyt., s. 1.

W niniejszym opracowaniu zarysowano problem przestępczości osób starszych i wybrane kwestie, jakie mogą się pojawić w przypadku wymierzenia im kary pozbawienia wolności. Nie stwierdzono dotychczas, by przestępczość osób starszych, poza ograniczeniem liczby przestępstw popełnianych z użyciem przemocy jako konsekwencji ogólnego osłabienia organizmu, róż-

starszych osadzonych, którym nierzadko stan zdrowia utrudnia poruszanie się po zakładzie karnym, wykluczając możliwość uczestniczenia w organizowanych programach oddziaływania na skazanych, a zmiany otępienne ograniczają możliwości nabywania nowych doświadczeń, uczenia się i przeprowadzania swoich problemów w ramach systemów terapeutycznych

Zorganizowanie dla osób starszych odpowiednich warunków odbywania kary pozbawienia wolności wymaga odpowiedniego wsparcia na poziomie ustawowym.

niła się zasadniczo od przestępczości osób młodszych. W zakresie podstaw odpowiedzialności zasadne wydaje się zatem stosowanie ogólnego wymogu indywidualizacji odpowiedzialności karnej. Jednak już w sferze reakcji na przestępstwo, zwłaszcza gdy ma się ona wiązać z zastosowaniem kary izolacyjnej, pojawiają się istotne problemy związane z koniecznością dostosowania warunków jej odbywania do stanu zdrowia osób starszych, aby uniknąć zarzutu ich niehumanitarnego traktowania.

W tym zakresie proponuje się unikanie, jeżeli ze względów sprawiedliwościowych jest to możliwe, stosowania kary pozbawienia wolności wobec seniorów, wskazując na jej ograniczone ochronne i wychowawcze znaczenie w takim przypadku, przy jednoczesnych istotnie zwiększonych kosztach wykonywania kary izolacyjnej, z uwagi na częstą potrzebę świadczenia osobom starszym specjalistycznej pomocy medycznej. Jeżeli uniknięcie kary izolacyjnej nie jest możliwe, konieczne staje się odpowiednie dostosowanie warunków odbywania kary do potrzeb seniora. W literaturze podkreśla się jednak, że w Polsce regulacje prawne nie różnicują sposobu oddziaływania na skazanych ze względu na wiek⁹¹. W efekcie nie są tworzone systemowe rozwiązania ukierunkowane na wspieranie

organizowanych głównie z myślą o młodszych osadzonych⁹². Taki stan rzeczy może rodzić zarzut niehumanitarnego traktowania osób starszych, pomimo starań poszczególnych jednostek penitencjarnych, by zapewnić im jak najlepsze warunki odbywania kary w ramach swoich możliwości organizacyjnych i finansowych – i rodzi postulaty zmian prawnych w zakresie dotyczącym zarówno wprowadzenia możliwości starania się przez osoby starsze, po ukończeniu określonego wieku, o przedterminowe zwolnienie na szczególnych zasadach (zwłaszcza po odbyciu mniejszej części kary, niż wynika obecnie z art. 78 k.k.), jak i możliwości dostosowania regulaminu więziennego do szczególnych potrzeb takich osób (np. poprzez umożliwienie stosowania odstępstw od regulaminu z uwagi na stan zdrowia osoby starszej).

Bibliografia

- Berger T., *Ältere Patienten im Maßregelvollzug. Spezifische Bedürfnisse im Lebensraum der Institution*, „Forensische Psychiatrie und Psychotherapie” 2018, t. 25, nr 2, s. 138–174.
- Bergmann I., *Mehr Betagte hinter Gittern. Senioren-Abteilungen in JVA*, Bocholter-Borkener Volksblatt, 18.02.2018, <https://>

92 S. Grzesiak, *Praca penitencjarna...*, dz. cyt., s. 192; A. Kalinowska, *Wykonanie kary...*, dz. cyt., s. 90; D. de Michaelis, *Wykonywanie...*, dz. cyt., s. 31.

91 A. Nawój-Sleszyński, *Problemy...*, dz. cyt., s. 102–103.

- www.bbv-net.de/Welt/NRW/Mehr-Betagte-hinter-Gittern Senioren Abteilungen-in-JVA-131769.html (dostęp: 17.12.2018).
- Biuletyn Informacji Publicznej, Zakład Karny Czarne, <http://www.bip.sw.gov.pl/Lists/Biuletyn/DispForm.aspx?ID=53&ContentTypeId=0x010056005F2F28B5C04BBC61226394FDD77D> (dostęp: 17.12.2018).
- Błądowski P., *Sytuacja materialna osób starszych* (w:) M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błądowski (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Poznań 2012.
- Błądowski P., *Sytuacja materialna seniorów* (w:) P. Błądowski i in., *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Warszawa 2012.
- Börsch-Supan A., *Eine Regel für die Rente*, „Max Planck Forschung. Die Wissenschaftsmagazin der Max-Planck-Gesellschaft” 2017, nr 2, s. 10–15.
- Brogden M., Nijhar P., *The Eldery in the Criminal Justice Process II. Experience of Arrest and Detention* (w:) M. Brogden, P. Nijhar, *Crime, Abuse and the Eldery*, Cullopton 2000.
- Deka R., *Starzenie się populacji osadzonych nowym wyzwaniem dla Służby Więziennej w Polsce*, „Studia Paedagogica Ignatianiana” 2018, t. 21, nr 1, s. 107–126.
- Edwards L., *The Benefits of Marriage on the Health of Men Ageing in Prison*, Oklahoma State University 2013.
- Eisenberg U., *Kriminologie*, München 2000.
- Fopp E., *Die Straftaten des alten Menschen*, Bern 1969.
- Galli F., *Einen altersgerechten Vollzugsplatz anbieten. Die Seniorenabteilung der JVA Lenzburg stellt sich den Herausforderungen der Zeit*, Info Bulletin 2016, nr 2, https://www.archiv1864.ch/wp-content/uploads/2018/03/info_Bulletin_02_2016_einen_altersgerechten_Vollzugsplatz_anbieten.pdf (dostęp: 17.12.2018).
- Geissler P., *Alterskriminalität, Tatverdächtige, Verurteilte und Inhaftierte ab dem 60. Lebensjahr in Österreich*, Wien 2013.
- Gottfredson M., Hirschi T., *A General Theory of Crime*, Stanford 1990.
- Göppinger H., Bock M., Böhm A., *Kriminologie*, München 1997.
- Graber B., Hotz E., Holenstein P., *Seniorem im Strafvollzug. Die Abteilung „60plus” im Zentralgefängnis der Justizvollzugsanstalt Lenzburg*, „Kriminalstatistik Schweiz” 2014, nr 12, s. 750–758.
- Grzesiak S., *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013.
- Hansmaier M., Baier D., *Registrierte Seniorenkriminalität* (w:) F. Kunz, H.-J. Gertz (Hrsg.), *Straffälligkeit älterer Menschen. Interdisziplinäre Beiträge aus Forschung und Praxis*, Heidelberg 2015.
- Hirschi T., *Self-Control and Crime* (w:) R.F. Baumeister, K.D. Vohs (eds.), *Handbook of Self-Regulation. Research, Theory, and Applications*, New York 2004.
- Hirtenlehner H., Baier D., *Self-Control and Offending in Late Adulthood. Investigating Self-Control’s Interaction with Opportunities and Criminal Associations in Advanced Age*, „Journal of Criminal Justice”, <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-criminal-justice/recent-articles>, dostęp od 13.9.2018 (dostęp: 17.12.2018).
- Hirtenlehner H., Kunz F., *Can Self-Control Theory Explain Offending in Late Adulthood? Evidence from Germany*, „Journal of Criminal Justice” 2017, t. 48, s. 37–47.
- Human Rights Watch, *Old Behind Bars: aging population in the United States*, United States of America 2012.
- Iftene A., *The Pains of Incarceration. Aging, Rights, and Policy in Federal Penitentiaries*, „Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice” 2017, t. 59, nr 1, s. 63–93.
- Kaiser G., *Kriminologie*, Heidelberg 1996.
- Kalinowska A., *Wykonanie kary pozbawienia wolności wobec osób starszych w Polsce i wybranych państwach*, Repozytorium Prac Magisterskich Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
- Kerner H.J., *Alterskriminalität in Deutschland. Befunde und Probleme zu Strafverfolgung, Aburteilung, Strafvollstreckung und Strafvollzug*, styczeń 2005, <https://www.researchgate.net/publication/309423178> (dostęp: 17.12.2018).
- Khechumyan A., *Imprisonment of the Eldery and Death in Custody. The Right to Review*, New York 2018.
- Kunz F., Hirtenlehner H., *The Interaction Between Self-Control and Morality in Crime Causation Among Older Adults*, „European Journal of Criminology” 2013, t. 13, nr 3, s. 393–409.
- Kunz F., *Kriminalität älterer Menschen*, Berlin 2014.
- Kunz F., *Kriminalität älterer Menschen. Ergebnisse einer postalischen Befragung*, „Geriatric Report” 2013, t. 8, nr 1, s. 8–14.
- Kunz F., *Kriminelles Verhalten und polizeiliche Registrierung. Selbstberichte von Menschen im höheren Lebensalter*, „Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie” 2011, t. 1, s. 55–65.
- Laubenthal K., *Alterskriminalität und Altenstrafvollzug* (w:) H. Schneider i in. (Hrsg.) *Festschrift für Manfred Seebode zum 70 Geburtstag am 15.9.2009*, Berlin 2008.
- Laue Ch., *Strukturen der Alterskriminalität*, „Forensische Psychiatrie Psychologie Kriminologie” 2009, nr 3, s. 179–188.
- Long D., *Aging Effects of Incarceration*, University of California, San Francisco 2017.
- Nawój-Śleszyński A., *Problemy indywidualizacji wykonania kary pozbawienia wolności wobec więźniów w wieku senioralnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 84, s. 97–119.

- Michaelis D. de, *Wykonywanie tymczasowego aresztowania i kary pozbawienia wolności wobec osób w wieku senioralnym*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2017, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wykonywanie%20tymczasowego%20aresztowania%20i%20kary%20pozbawienia%20wolno%C5%9Bci%20wobec%20os%C3%B3b%20w%20wieku%20senioralnym.pdf> (dostęp: 17.12.2018).
- Novisky M., *Avoiding the Runaround. The Link Between Cultural Health Capital and Health Management Among Older Prisoners*, „Criminology” 2018, t. 56, nr 4, s. 643–676.
- Psick Z. i in., *Older and Incarcerated. Policy Implications of Aging Prison Populations*, „International Journal of Prisoner Health” 2017, t. 13, nr 1, s. 57–63.
- Rocque M., Posick Ch., Hoyle J., *Age and Crime* (w:) *The Encyclopedia of Crime and Punishment Online*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118519639.wbecpx275> (dostęp: 17.12.2018).
- Sapouna M., *Adult-Onset Offending. A Neglected Reality? Findings From a Contemporary British General Population Cohort*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2017, t. 61, nr 12, s. 1392–1408.
- Schulz A., *Braucht Deutschland ein „Altenstrafrecht“?*, Bund Deutscher Kriminalbeamter 2013.
- Schulz S., *Beyond Self-Control. Analysis and Critique of Gottfredson & Hirschi's General Theory of Crime (1990)*, Berlin 2006.
- Schneider H.J., *Alterskriminalität* (w:) H.J. Schneider (Hrsg.), *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, t. 14: *Auswirkungen auf die Kriminologie. Delinquenz und Gesellschaft*, Zürich 1981.
- Stec Ł., *Senior u więziennego lekarza*, „Forum Penitencjarne” 2010, nr 11, s. 18.
- Szlęzak-Kawa E., *Uwieziona starość*, „Forum Penitencjarne” 2014, nr 4, s. 6–11.
- Trotter Ch., Maidawi S., *Older Prisoners. Challenges for Inmates and Prison Management*, „Australian & New Zealand Journal of Criminology” 2015, t. 48, nr 2, s. 200–218.
- Waligórska M. i in., *Główny Urząd Statystyczny – prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa 2014.
- Wiecko F., *Late-Onset Offending. Fact or Fiction*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2014, t. 58, nr 1, s. 107–129.
- Wiśniewska-Roszkowska K., *Gerontologia dla pracowników socjalnych*, Warszawa 1982.
- Wolfe S., *Crime in Late Life*, Arizona State University 2012.

Publikacja powstała w ramach stażu naukowego sfinansowanego w drodze konkursu ze środków statutowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.